

ZAPISKI IZ PREDALA

ODNOS MED FILOZOFIJO IN ZNANOSTJO

Franc Jerman

Konec maja je Slovensko filozofsko društvo organiziralo strokovni posvet na temo: Odnos med filozofijo in znanostjo; tega so se poleg slovenskih filozofov udeležili tudi nekateri vidnejši predstavniki slovenske znanosti. Pričujoči prispevek je delno predelan referat, ki je bil izhodišče za razpravo.

Vpraševati o odnosu med filozofijo in znanostjo pomeni vedeti, kaj je znanost in kaj je filozofija. Ko bi se posrečilo najti zadovoljivo definicijo tako znanosti kot filozofije, bi s tem že na pol odgovorili na zastavljeno vprašanje. Ker pa znanost ni enoznačna (razdeljena je na mnogo ved ali disciplin, ki prehajajo druga v drugo in sestavljajo vedno nova mejna področja), pa tudi filozofije ni mogoče enoznačno določiti (ker je prav tako razdeljena ne samo na mnoge panoge, ampak na različne *filozofije*) je vprašanje, postavljeno kot »odnos med filozofijo in znanostjo, *jalovo, neplodno* vprašanje, ki mu poznamo *pomen*, ni pa mogoče odgovoriti nanj (je nesmiselno v tem smislu). S spoznanjem, da na tem nivoju splošnosti na vprašanje ni mogoče odgovoriti, problem še ni rešen.

Po predpostavki, po kateri je znanost urejeno iskanje resnice posameznih vidikov stvarnosti, filozofija pa urejeno iskanje resnice celovitosti stvarnosti (torej vidikov, ki jih pozitivna in historična znanost obsega in ne obsega), je njun medsebojni odnos glede na skupni izvor — iskanje resnice — premalo diferenciran, da bi nam pomogel prek nerazločno abstraktno splošnega odgovora.

Zastavitev vprašanja »odnos med filozofijo in znanostjo« predpostavlja že v samem vprašanju, da gre za *razliko* med obema intelektualnima dejavnostima. Afirmativen ali negativen odgovor na to vprašanje implicira že določen filozofski odgovor. Po kriteriju raziskovalnega predmeta je mogoče iskati razliko med njima v sferi posamezne konkretности in splošne konkretности. Raziskovalni predmet znanosti je posamezno konkretno, so relacije med posameznim konkretnim (v nuklearni fiziki relacije med subjedrskimi delci, v teoretski kemiji odnosi med posameznimi elementi, združenimi v molekulah itd.), v filozofiji pa je raziskovalni predmet splošno konkretno — človek v raznoterosti odnosov s svetom, s kosmosom, s stvarnostjo, ki jo ustvarja sam, in stvarnost kot njegova totalnost. Ko uporabljam tērmin »konkretnost«, ga ne uporabljam v običajnem pomenu. »Konkretnost« mi v tej zvezi ne pomeni »to posamično« (ta knjiga, ta stol), ampak stvarnost, ki je predmet človekovega razmišljanja, spoznanja in predmetne prakse. »Posamična konkretnost« je posamičen odsek stvarnosti kot del totalnosti človekove

stvarnosti, ki je tudi terminološko ločen od vseh drugih. »Abstraktna konkretnost« pa mi pomeni celostno, vse zajemajoče spoznavanje »posameznega konkretnega«, je spoznanje tiste strukture objekta človekovega spoznanja in prakse, ki je skupna ali vsaj malo analogna vsem odsekom stvarnosti in sestavlja enotnost mnogega.

Znanost je objektivistična projekcija človekovega (kanaliziranega) prodiranja v svet in vase, filozofija pa je »subjektna« refleksija tega celostnega (totalnega) prodiranja. Da gre pri filozofiji za celostno (totalno) prodiranje, nam ne dokazuje npr. samo definicija filozofije, po kateri je to »spoznanje (morda raziskovanje) najbolj splošnih zakonitosti sveta in človeka v njem«, ampak tudi moderna filozofija od Husserla pa do Sartra, kjer se odpira totalnost skozi premikanje v človekovo zavest. Temu cilju so podrejeni tudi *filozofski jezik* in filozofske metode, ki same po sebi (dialektična, fenomenološka, semantična metoda) implicirajo celostno (totalno) prodiranje v stvarnost. Vendar načini tega prodiranja — vpraševanja in odgovarjanja, ki je neskončen proces — so različni. Niso enotni niti v znanosti, še manj pa v filozofiji.

Če hočemo torej zastaviti vprašanje »odnosa med filozofijo in znanostjo«, moramo to vprašanje relativizirati na to, kaj je filozofija danes in kaj je znanost danes.

»Filozofija« je ime za več vrst zastavljanja vprašanj. Prvo je *aditivno-sumarični* vidik, po katerem je svet sestavljen iz dejstev, ki so med seboj povezana na različne načine — (atomarna dejstva in molekularna dejstva). Totalnost sveta je sumarična totalnost dejstev. Filozofija je metateorija znanosti in razkriva samo odnose med pojmi (besedami), ki jih postavlja znanost. Ali po Russellu — filozofija ima vlogo logičnega policaja. Predmet te (pozitivistično-logistične) filozofije so *znanstveni stavki*.

Druga vrsta zastavljanja vprašanj je *intuitivno-celostno* vpraševanje (términi so arbitrarni — niso vrednostne, temveč bolj tehnične označbe), išče vprašanja in odgovore nanje bodisi v imaginaciji (Santayana) bodisi v golem subjektu ali skozi golo zavest (analiza zavesti — fenomenologija, analiza biti — filozofija eksistence itd.) Značilnost te smeri je odklanjanje smiselnosti pozitivnih znanosti.

Med tema dvema skrajnostima je dialektični materializem, ki ima sintetično naravo, a se danes usmerja bodisi v *tematsko* poudarjanje antropoloških bodisi logistično-scientističnih vidikov človekove stvarnosti.

V nobenem primeru pa filozofija kakšne dobe (lahko tudi sodobnosti) ni seštevek in odštevek resnic, nakopičenih v zgodovini filozofije. Kopičijo se vidiki, množi, razširja in pogloblja se samo vpraševanje. V filozofiji se akumulirajo problemi, razširjajo in poglobljajo se problemi. Vsaka rešitev problema sproži novo vrsto spraševanja, zato redukcija — novi problem je stari problem — ne pomeni stagnacije filozofije, ampak nesposobnost videti star problem kot nov problem.

Znanosti moremo deliti na *konstrukcijske* in *rekonstrukcijske* — glede na naravo raziskovalnega predmeta. Konstrukcijske znanosti (ali morda bolje vede?) imenujem tiste, katerih predmet ni dan kot od zavesti neodvisen objekt, temveč nasprotno, objekt, ki ga zavest sama

ustvarja. Takšni vedi sta matematika in logika, ki raziskujeta odnose, zakonitosti med abstraktnimi strukturami abstraktnih predmetov (med množicami ali med propozicijami, razredi itd). Izkusveni izvor konstrukcijskih ved je sicer nesporen, vendar je kreiranje samih znanosti od empiričnega (čutno-nazornega) izkustva neodvisno (da pa obe dobivata pobude iz izkustva je samo po sebi razumljivo). Matematika in logika sta hkrati tudi normativni glede vsakdanjega, znanstvenega in filozofskega mišljenja, katerih skupni korelat je iskanje resnice človekove stvarnosti.

Vse druge vede so rekonstrukcijske v tem smislu, da je njihov raziskovalni objekt kot surovo, neobdelano gradivo že tu, je že ustvarjeno in ni odvisno od človekove zavesti. Predmet pa človek razkriva in s tem za človeka šele nastaja v dialektiki spoznavnega procesa.

Te vede imajo empirično naravo — po aplikaciji kvantifikacijskih metod pa jih stopnjevitost delimo v eksaktne in manj eksaktne (čeprav nobena znanost ni absolutno eksaktna — tudi logika in matematika se na določeni stopnji srečata z načeloma nerazrešljivimi protislovji).

Metoda je način dešifriranja dejstev (ali pojavov). Uporaba matematike (v različnih oblikah in stopnjah) in logike (v obliki teorije modelov, formalizacije itd) sama po sebi ne jamči za resničnost, ampak zgolj za pravilnost. Nekatere vede so od kvantifikacijskih metod odvisne popolnoma (fizika npr.), druge manj. Mnogo manj ali pa sploh ne so od njih odvisne takó imenovane humanistične vede. Te pa imajo spet svoje specifične metode, prilagojene naravi svojega raziskovalnega predmeta. Med družbenimi vedami se menda najbolj približujejo eksaktnim vedam glede na uporabo kvantifikacije ekonomija in tudi nekatere discipline sociologije. Zategadelj je jasno, da delitev na konstrukcijske in rekonstrukcijske znanosti ni absolutna delitev, ampak bolj ali manj nakazuje prevladovanje enega od obeh elementov.

Za vse vede (torej v aditivnem smislu za vso znanost) je osnovno karakteristično metodološko dejstvo relativna preverljivost (verifikabilnost) spoznanj, kar je v zvezi s tem, da je predmet znanosti posamezno konkretno. Vendar pa tudi znanost ne more dajati dokončnih odgovorov, ne daje večnih, neizpremenljivih resnic. Odgovori so zato samo delni, čeprav so usmerjeni v enovito spoznavanje človekove objektivne stvarnosti. Kumulativna narava omogoča znanosti relativizacijo, pa tudi opustitev v preteklosti sicer verificiranih (napačno posplošenih ali napačno verificiranih ali falzificiranih) znanih dejstev, hkrati pa se vedno bolj bliža popolnejšim odgovorom. Vendar znanost ni kopičenje znanstvenih dejstev, temveč predvsem njihova razlaga, njihova duhovna reprodukcija. Ta pa je odvisna od predpostavk (teorij, hipotez), ki urejajo znanje v sisteme.

Znanost je danes v procesu čedalje večje diferenciacije na eni strani, na drugi strani pa v vedno večjem približevanju enotnosti na podlagi strukturnih podobnosti raziskovalnih vidikov stvarnosti. (Lep primer tega so mejne vede — posebno pa kibernetika.)

Odnos med filozofijo in znanostjo je torej določen *afirmationo* (filozofija bodisi kot »policaž znanosti« ali pa kot teorija posebnih, posamičnih ved) ali pa *negationo* (znanost je napačno prodiranje v bit —

in podobno). Tretja možnost je *istovetenje* znanosti s filozofijo (to je *znanstvena* filozofija dialektičnega materializma). »Marksizem je znanost« je teza, ki jo je mogoče zaslediti še danes tako pri filozofih v Sovjetski zvezi kot tudi drugod in pomeni nekritično deklaracijo svojih nazorov za znanstvene (resnične). Filozofija je znanost toliko, kolikor je *védenje*. Ni pa znanost po svojih metodah in možnosti verifikacije in kumulativne narave resnic. Smiselnost vpraševanja po odnosu med filozofijo in znanostjo je v relativiziranju vprašanja, in sicer na *to* filozofijo in na *to* znanost. Vprašanje o odnosu med znanostjo »na sploh« in filozofijo »na sploh« je vprašanje skupnih potez (skupnih znakov) različnih ved in različnih filozofij. Analiza tega vprašanja bi verjetno pokazala preveč splošne skupne znake, da bi z njimi lahko potegnili razmejitveno črto med znanostjo in filozofijo. Tu bi nam lahko pomagal bolj samo historični vidik, ki bi nam pokazal rojevanje znanosti iz filozofije — vendar se moram historičnemu vidiku na tem mestu odreči, ker je to vsekakor naloga samostojne razprave.

Odnos med filozofijo in znanostjo je v pozitivistični redakciji (npr. Moritz Schlick) vrednostno označen kot nepotrebnost filozofije. V eksistencialistični redakciji pa je označen kot nepotrebnost znanosti.

Predpostavka, da je človekovo védenje lahko samo znanje, ki ga človeku daje znanost, je nepreverjena predpostavka, ki reducira človeka na golo racionalno, kognitivno funkcijo, katerega abscisa je ratio, ordinata pa izkusivo (čutno-nazorno). Prav tako je nepreverjena predpostavka, da je *edino* pravo védenje človekova intuicija, doživljanje, življenje itd.

Če ima človekova stvarnost naravo raznih vidikov, naravo pluralizma mnogih stvarnosti, potem je treba odgovoriti na vprašanje, ali so kakšne stvarnosti te stvarnosti, na katere ni mogoče aplicirati sodobnih znanstvenih pojmovnih aparatov? Posamezne vede so različni vidiki iste stvarnosti — nobena pa ne zajema (in tudi načeloma *ne more* zaradi svoje posamično-konkretne narave raziskovalnega predmeta), vseh stvarnosti s sintetičnega zornega kota kot enotnost različnega. Filozofija zajema (vendar ne v vseh redakcijah) prav ta sintetični zorni kot, ki ga uklepa v *svoj jezik*. Ta je grajen na najvišjem (pa tudi na najbolj ekstenzivnem) nivoju splošnosti. Če imajo npr. fizikalni pojmi visok nivo splošnosti, pa je ta nivo omejen samo na določeno stvarnost (tj. fizikalno). Dvomljivo je, ali je med stvarnostmi še ena posebna stvarnost, rezervirana zgolj za filozofijo (ali za filozofije).

Filozofija obravnava isto stvar drugače kot znanost. Različne filozofije drugače kot različne znanstvene discipline. Filozofija kot veda o osnovnih načelih stvarnosti (Aristotel, tudi Engels, Lenin) je skupni vidik mnogih vidikov iste stvarnosti. Filozofija kot logična analiza jezika je metateorija znanosti, uklenjena v jezik, ki ga analizira, je metateorija jezika v jeziku izraženega vidika stvarnosti. Filozofija kot človekovo življenje, kot človek in kosmos itd. je *poseben* vidik iste stvarnosti, samo navidezno neodvisen od drugih vidikov.

Filozofija s svojo značilno splošno konkretnostjo prodira v stvarnost in za stvarnost in jo skuša dešifrirati, tj. duhovno reproducirati. Neposredno preverljivost ji pri tem onemogoča prav njena splošnost. S tem

mislim zlasti na dejstvo, da so izhodiščni stavki kakšne filozofske smeri nedokazljivi, so pa bolj ali manj (tudi subjektivno) prepričljivi. Ko bi bila sama izhodišča (to je temeljne teze) dokazljiva, ne bi bila mogoča dejansko hkratna eksistenca bistveno med seboj protislovnih si filozofij. Posamezni stavki, kot »vse se vrti«, »alienacija je način človekovega razredno razklanega neavtentičnega bivanja« itd., so seveda preverljivi in jih potrebuje vse naše (teoretsko in praktično) izkustvo, vendar do-bijo svoj filozofski smisel šele v odnosu do izhodiščnih »aksiomov« te ali one filozofske smeri, te ali one filozofije.

S tem da prodira filozofija za videz stvarnosti (tudi znanstvene), je poklicana, da odgovarja na tista vprašanja, ki jih znanost s svojimi specifično izoblikovanimi jeziki (pojmovnimi aparaturnami) ne more zastaviti. To je skupna poteza vseh filozofij. Kako prodirajo za stvarnost, torej način njihovega dešifriranja stvarnosti, je lahko zelo različen od znanstvenega prodiranja, lahko pa mu je podoben (npr. eksistencializem na eni in logični pozitivizem na drugi strani).

Različnost med filozofijo in znanostjo nima vrednostne narave — obe sta posebni, med seboj dopolnjujoči se plati človekovega intelektualno-praktičnega osvajanja in reproduciranja sebe in sveta. Obe prihajata do svojih (delnih in začasnih) resnic in s tem prihajanjem do resnic poustvarjata stvarnost, tako v njenih posameznih odsekih kot v totalnosti. Če omejimo filozofijo samo na logično analizo jezika, potem prek kategorije jezika kot pomenskega izrazila, z analizo pomenov besed in stavkov — torej s tem, kar le-ti označujejo, pridemo do teorije višjega tipa — do metateorije znanosti. Ta metateorija znanosti pa nujno zastavlja vprašanja, ki niso več analiza jezika, ampak so njen filozofski produkt. Res je, da s to filozofijo ni mogoče zajeti vseh vprašanj filozofske narave, vprašanj, ki zadevajo kategorije, za katere v znanosti ni izraza. Filozofija kot zgolj (drugače povedano) refleksija znanosti je omejena na svoj svet — kot je omejen na svoj svet tudi iracionalizem, vendar imata oba svetova probleme, ki jih kot probleme občutimo in skušamo prevladati — v praksi. Praksa pa je namerno (smotno) človekovo ustvarjanje človekove stvarnosti in je zato tako teoretska kot praktična v tehničnem smislu besede. Verifikabilnost ali preverljivost filozofije je v njeni moči razložljivosti perspektive človekove stvarnosti kot totalnosti, ki ni le vsota dejstev, ampak spoznanje notranje strukture zakonitosti ustvarjajoče se stvarnosti, ki jo ustvarja konkretni človek, konkretna historična človeška družba.

V skupnem naporu po resnici in spreminjanju sveta (tj. človekove stvarnosti) je enotnost med filozofijo in znanostjo, pa tudi med njima in umetnostjo. Ta enotnost je v medsebojnem sovplivanju, ki je, če to določena filozofska tradicija zanika ali pa ne.